

індивідуальної відповідальності, невизначеність меж відповідальності, ризик надмірного покладання вини на командирів та недостатня правова захищеність. Ці питання потребують подальшого законодавчого врегулювання для забезпечення балансу між ефективною відповідальністю командирів та їх правовим захистом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14).
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Проект Закону від 15.08.2024 р. № 11484. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44725>.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Ратифікація від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Крижесвський Андрій Вадимович,
докторант Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ УЧАСНИКАМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

В умовах розвитку інформаційних технологій удосконалюються форми і методи кримінально протиправної діяльності, а окремі категорії злочинів і кримінальних проступків суттєво зростають. Нині шахрайство – найпоширеніший вид кримінального правопорушення в Україні серед офіційно облікованих навіть без урахування рівня латентності. Особливу стурбованість викликають шахрайства вчинені в організованих формах співучасті та шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, оскільки це найбільш складні для кваліфікації та доказування кримінально каранні делікти.

Підстави кримінальної відповідальності за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням

електронно-обчислювальної техніки, передбачені в ч. 4 ст. 190 КК України.

У Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 липня 2024 р. у справі № 752/8994/22 зазначено, що під незаконними операціями з використанням електронно-обчислювальної техніки як кваліфікуючою ознакою шахрайства слід розуміти такі спрямовані на заволодіння чужим майном або придбання права на майно операції, в основі яких лежать обман чи зловживання довірою. При цьому вказану кваліфікуючу шахрайство обставину утворюють лише **операції, здійснення яких без використання електронно-обчислювальної техніки є неможливим**. Якщо з використанням такої техніки здійснюються операції, які цілком можуть здійснюватись за допомогою іншої техніки (наприклад, комп'ютер використовується для набору тексту, виготовлення документа тощо), то розглядуваний склад шахрайства відсутній. Електронно-обчислювальна техніка у даному випадку виступає **засобом вчинення злочину**, а здійснювані з використанням неї операції становлять зміст шахрайського заволодіння чужим майном чи правом на нього [1].

Використання електронно-обчислювальної техніки для неправомірного заволодіння чужим майном утворює склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, лише тоді, коли винна особа здійснює викрадення шляхом обману чи зловживання довірою. Обман при вчиненні цього злочину може виразитись у застосуванні програмних засобів, які дають змогу винному будь-яким чином (шляхом відшукування випадкових цифр, паролів тощо) здійснити несанкціонований доступ до інформації, яка зберігається чи обробляється в автоматизованих системах, щоб ввести в оману автоматизовану систему і видати себе за того, хто має право в ній працювати і здійснювати відповідні операції (за «свого»). Проникнувши у такий спосіб до відповідної електронної системи, винний здійснює ті чи інші операції, як це робив би той, хто має на це право. При цьому він може вплинути на процес обробки інформації, перекрутити її зміст чи знищити, задати необхідну для заволодіння майном чи правом на нього команду, налагодити систему так, щоб вона функціонувала в режимі, який би забезпечив винному або іншим особам незаконне отримання чужого майна чи права на нього. Суть шахрайського обману при цьому залишається незмінною, з тією лише особливістю, що реалізується він за допомогою використання електронно-обчислювальної техніки, що потребує наявності відповідних знань, рівня підготовки, навичок.

Зловживання довірою як спосіб шахрайства при незаконних операціях з використанням електронно-обчислювальної техніки має місце тоді, коли винна особа в результаті довірчих відносин (у зв'язку з виконанням службових обов'язків, дружніми стосунками з потерпілим тощо) має вільний доступ до здійснення відповідних операцій і недобросовісно використовує ці відносини для неправомірного заволодіння чужим майном чи правом на нього [1].

Це судові рішення найбільш повно розкриває таку кваліфікуючу ознаку шахрайства як вчинення його шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

У судовій практиці мали місце такі випадки вчинення зазначеного виду шахрайства учасниками організованих злочинних об'єднань.

1. Учасники організованого злочинного об'єднання *відправляють смс-повідомлення потерпілій особі, про те, що її банківську картку заблоковано і для з'ясування деталей необхідно зателефонувати на вказані номери мобільних телефонів*. Потерпіла особа, сприймаючи отриману інформацію як достовірну від працівника банку, телефонує на вказані номери, з яких їй повідомляють неправдиву інформацію про спробу невстановлених осіб заволодіти її грошовими коштами з належного їй банківського рахунку, а також оповіщують її про те, що через декілька хвилин з нею зв'яжуться співробітники банку. Надалі потерпілій особі телефонують співучасники, які представляються співробітниками служби безпеки банку та шахрайським шляхом отримують від неї номери банківських карток з пін кодами до них. В цей же час інші співучасники, перебуваючи біля терміналу самообслуговування, отримавши від потерпілої особи інформацію стосовно номеру банківської картки та пін-коду до неї здійснюють незаконну операцію з терміналом самообслуговування в результаті чого на мобільний номер телефону потерпілої надходить смс-повідомлення з кодом підтвердження входу, який потерпіла повідомляє співучасникам, які в подальшому за допомогою терміналу самообслуговування здійснюють транзакцію з переведенням грошових коштів з банківської картки потерпілої на іншу банківську картку [2]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях [3, 4]. У цих випадках йдеться про схиляння потерпілих до здійснення переказів грошових коштів з належних їм банківських рахунків.

2. Учасники організованої злочинної групи – працівники шахрайського «Call-центру» за допомогою електронно-обчислювальної техніки, мережевого обладнання, IP-телефонії та програмного забезпечення, що забезпечує підміну номерів телефонів, здійснюють дзвінки громадянам, представляючись працівниками банківських установ або правоохоронних органів, тієї чи іншої іноземної держави, в подальшому, *під час бесіди з потенційними потерпілими, попереджаючи про можливі шахрайські дії інших осіб* та маючи певний перелік анкетних даних потерпілих, у тому числі, дату народження, найменування банківської установи, у якій ті є клієнтами, адресу проживання тощо, використовують такі дані у спілкуванні, переконуючи, що таку інформацію могли отримати тільки реально обізнані працівники банку або працівники правоохоронних органів, тим самим входячи у довіру, дізнаються в осіб ідентифікаційні дані банківських рахунків, а також отримують ключі доступу до особистих кабінетів «Інтернет-банкінгу». Після отримання зазначеної інформації вже інша особа – працівник цього ж «Call-центру», з потенційним потерпілим продовжує розмову, в ході якої з використанням електронно-обчислювальної техніки через мережу Інтернет здійснює виведення всіх грошових коштів потерпілого на інші підконтрольні учасникам групи банківські рахунки, відкриті в конкретній банківській установі тієї чи іншої країни Європейського Союзу [5]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях [6, 7]. Незаконні Call-центри все частіше відкриваються у великих містах, маскуючи свою діяльність під інтернет-магазини, центри обслуговування клієнтів та «гарячі лінії». Схема роботи аферистів полягає в тому, щоб оператор call-центру телефонує жертві та представляється працівником банку, намагається увійти у довіру і змусити людину виконувати покрокові інструкції, направлені на з'ясування персональних даних банківської карти, а також паролів, що надходять в СМС-повідомленнях. Дізнавшись ці відомості, шахраї миттєво знімають з рахунку жертви усі гроші.

3. Учасники організованого злочинного об'єднання створюють за допомогою засобів електронних комунікацій *фішингові посилання, зовні ідентичні послугам доставки інтернет-платформ безкоштовних оголошень «OLX» та «IZI.UA» - «OLX-доставка» та «IZI-доставка» відповідно, а також на сервісах BlaBlaCar та Нова Пошта, метою яких є*

отримання у довірливих або неуважних користувачів зазначених інтернет-платформ їх персональних даних та реквізитів платіжних карток. Організатори підшуковують осіб, які у злочинній організації виконували б роль так званого «Кодера», фахівців з розробки комп'ютерних програм, які були б відповідальними за створення, оновлення, підтримку та вдосконалення функціоналу телеграм-ботів та фішингових ресурсів. До функцій «Кодерів» входить також забезпечення анонімності учасників злочинної діяльності в Інтернеті та надання консультацій з питань маскуванню, а у подальшому – підтримання роботи Telegram-боту, використовуючи який, інші учасники злочинної організації, так звані «Воркери», створюють фішингові посилання. Завдання останніх – безпосереднє спілкування з жертвами, переконування перейти за підробленими посиланнями, замаскованими під сторінки онлайн-сервісів для оплати. Такі дії дають змогу іншим учасникам злочинної організації – «Вбіверам», несанкціоновано, без згоди володільця, отримувати персональні дані, що становлять банківську таємницю (номери платіжних банківських карток, строк їх дії, код CVV2/CVC2, ПІН-код тощо) [8].

Яскравим прикладом вчинення шахрайства учасниками організованих злочинних об'єднань, які за допомогою засобів електронних комунікацій ошукували необачних громадян, є наступний. Зловмисники організували фішингові «call-центри» на території столиці і ошукали десятки іноземців на майже 2 млн чеських крон. Зловмисники залучили до протиправної діяльності понад 40 осіб у різних регіонах України. Своїх потенційних жертв оператори «call-центрів» знаходили на чеських торговельних інтернет-майданчиках. Аферисти переконували своїх співрозмовників перейти за фішинговими посиланнями для оплати товарів чи послуг. Нацполіція спільно з чеськими правоохоронцями затримала учасників злочинної організації, які ошукували громадян ЄС. Правоохоронці провели 29 обшуків на території Києва, Дніпропетровської, Кіровоградської, Тернопільської, Полтавської та Чернігівської областей. У результаті проведеної міжнародної спецоперації затримали трьох організаторів та п'ятьох активних учасників. У результаті вилучили майже 60 ноутбуків, комп'ютерну техніку, десятки мобільних телефонів, 75 тис. доларів США [9]. Подібні випадки неодноразово мали місце в судовій практиці [8, 10, 11].

4. Учасники організованої злочинної групи, телефонуючи до випадкових осіб на їхні мобільні номери та представляючись співробітниками АТ КБ «Приватбанку», *вводять в оману потерпілих про можливість отримання грошової допомоги від ООН та інших міжнародних організацій з метою отримання даних про банківські реквізити*. Спочатку здійснюється підшукування співучасників (часто це засуджені особи, які відбувають покарання у відповідних установах). Наступними етапами реалізації шахрайської схеми є:

- пошук бази клієнтів АТ КБ «Приватбанк» із зазначеним номером мобільного телефону, який є логіном для входу в електронний кабінет клієнта банку;

- підшукування мобільних засобів зв'язку, SIM-карток та інших пристроїв, необхідних для вчинення шахрайських дій, а також вжиття конспіративних заходів для їхнього приховування;

- здійснення телефонних дзвінків клієнтам АТ КБ «Приватбанк» з подальшим повідомленням неправдивої інформації з приводу оформлення грошової допомоги та заволодіння даними про реквізити банківських рахунків;

- підготовка та підшукування банківських рахунків, криптовалютних гаманців та Інтернет-ресурсів (таких як букмекерська контора ТОВ «Парімагч», мережа супермаркетів «Сільпо» та ін.), на які в подальшому перераховуватимуться грошові кошти потерпілих осіб;

- отримання (виведення) коштів від вчинення шахрайських дій та подальший розподіл незаконно отриманого прибутку між членами групи [12].

5. Створення учасниками злочинної групи значної кількості оголошень на платформах «Avto.RIA», «RST», «OLX» та в мережі «Facebook» з неправдивою інформацією *щодо продажу неіснуючого товару* (наприклад, транспортних засобів, зокрема, для виконання військовослужбовцями своїх бойових завдань). Співучасники телефонують особі, яка зацікавилася оголошенням, та під час розмови вводять її в оману щодо необхідності внесення авансових платежів (зокрема, з метою доставки транспортного засобу до України). У подальшому, після отримання згоди потерпілого на внесення такого платежу, учасники організованої групи надають банківський рахунок, емітований на ім'я третіх осіб та контролюють зарахування

коштів від потерпілого, які в подальшому розділяються між учасниками організованої групи [13]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях, не лише щодо продажу неіснуючих товарів, але й щодо продажу послуг, які насправді не виконувалися [14–20].

6. Члени організованої злочинної групи здійснюють телефонні дзвінки на мобільні телефони потерпілих, представляються працівником правоохоронного органу та повідомляють про перебування близьких родичів у відділку та необхідності перерахування певної суми за непритягнення останніх до кримінальної відповідальності [21]. Подібні випадки неодноразово зустрічалися і в інших судових рішеннях [22].

Аналіз зазначених судових рішень свідчить про те, що вчинення шахрайства шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки потребує не лише належної організації кримінального правопорушення, але й залучення співучасників, якими у частині випадків є учасники організованих груп та злочинних організацій. Зазначені види шахрайства потребують ретельної підготовки, планування та розподілу ролей між співучасниками.

Список використаних джерел

1. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 лип. 2024 р. у справі № 752/8994/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244099>.

2. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 12 верес. 2024 р. Справа № 953/1474/24 Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121549287>.

3. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 15 серп. 2024 р. Справа № 953/5924/23 Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121023619>.

4. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 21 лют. 2024 р. Справа № 127/8844/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117297960>.

5. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 18 квіт. 2024 р. Справа № 208/4411/23. Єдиний державний реєстр

судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118579783>.

6. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 18 квіт. 2024 р. Справа № 208/4410/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118579784>.

7. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 14 серп. 2024 р. Справа № 208/3659/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121257360>.

8. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 06 груд. 2023 р. Справа № 752/12644/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115526984>.

9. Ошукували громадян ЄС: Нацполіція спільно з чеськими правоохоронцями затримала учасників злочинної організації. *Поліція Києва. Національна поліція України*. URL: <https://t.me/gunpKyiv/1265>.

10. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 13 серп. 2024 р. Справа № 210/3688/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120984992>.

11. Вирок Ленінського районного суду міста Кіровограда від 05 берез. 2024 р. Справа № 405/282/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117427680>.

12. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 02 серп. 2024. Справа № 274/3792/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120786882>.

13. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 2 серпн. 2024 р. Справа № 592/5123/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120774358>

14. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 29 травн. 2023 р. Справа № 751/884/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111220685>.

15. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 20 верес. 2024 р. Справа № 686/25552/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121766720>.

16. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 15 лип. 2024 р. Справа № 399/971/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120390074>.

17. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 11 груд. 2023 р. Справа №463/4285/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115578623>.

18. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 29 груд. 2022 р. Справа №552/4366/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108194660>.

19. Вирок Маневецького районного суду Волинської області від 12 верес. 2024 р. Справа № 164/361/23 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121562459>

20. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 20 верес. 2023 р. Справа № 684/319/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113609200>.

21. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 03 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>.

22. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 31 серп. 2024 р. Справа № 947/27782/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120775949>.